

**XIX YÜZYIL SONU- XX YÜZYIL BAŞI TATAR EDEBİ
DİLİNİN CEDİD-İ OSMANLI VARYANTINDA -yor (يور) ŞİMDİKİ
ZAMAN BİÇİMİNİN KULLANILIŞ ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE**

Rifat MİRHAİYEV*

ÖZET

Yazıda XIX. yüzyıl sonu- XX yüzyıl başı Tatar edebî dilinin Osmanlı dilinin etkisi altında oluşan cedit-i Osmanlı varyantında kullanılan -yor şimdiki zaman biçiminin morfolojik ve anlam özelliklerinden bahsedilmektedir. Bilindiği gibi bu biçim Türkiye Türkçesi için has olan biçimlerden sayılmaktadır. Bu biçim, yukarıda anılan dönemde Tatar edebî dilinde de aktif şekilde kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tatar edebî dili, Osmanlıca, şimdiki zaman biçimi

**ABOUT FEATURES OF THE PRESENT TENSE FORM -yor (-
يور) IN THE NEW OTTOMAN VERSION OF THE TATAR
LITERARY LANGUAGE OF THE END XIX – THE BEGINNING OF
THE XX CENTURIES**

ABSTRACT

The article deals with the morphological and semantic features of the usage of the present tense form -yor in the new ottoman version of the Tatar literary language of the end of XIX – the beginning of the XX centuries which was generated under the strong influence of the Ottoman language. As it is known, the given form is characteristic for Turkish language. In the period specified above it was actively used and in the Tatar literary language.

Key words: Tatar literary language, Ottoman language, present tense form

XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı Tatar edebî dili tarihinin karışık ve aynı zamanda en ilginç dönemi sayılmaktadır. Bu dönemde Tatar edebî dili birkaç varyantta gelişim göstermiş ve bundan dolayı Tatar toplumunda gelecekte edebî dilin temeli olarak onların hangisinin seçileceği hakkında tartışmalar yaşanmıştır¹.

XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı Tatar edebî dilinin varyantları arasında özellikle eski Tatar edebî dili temelinde o dönemin Osmanlıcası etkisi altında oluşan ve Tatar toplumunda 'cedid-i Osmanlı' ismi altında anılan varyantı da yer almaktadır. Bu varyanta ait olan kaynaklarda çok sayıda Osmanlıcanın özelliklerinden sayılan gramer biçimlerinin kullanılması görülmektedir ve

* Doç. Dr., Kazan Üniversitesi Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü. El-mek: mirhaev77@mail.ru

¹ İ. B. Beşirova, XIX ğasır axırı - XX yöz başı tatar edebi tili: isim kategoriyeleri hem figl nakloniyelerinde edebi norma, norma variantlılığı hem funksional-stilistik variantlılık, KDTU neşr., Kazan 1999, s. 11-19.

birçok kaynakta bu biçimler Tatarcanın öz biçimleriyle birlikte kullanılmaktadır². Ama aktif şekilde kullanılmalarına rağmen son dönemlerde bu biçimlerin çoğu Tatar edebî dili sisteminde kaybolmuştur. **-yor** şimdiki zaman biçimi de bunlardan biridir. Bu biçim, XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl Tatar kaynaklarında Tatarcanın öz biçimi sayılan **-a** şimdiki zaman biçimiyle birlikte kullanılmaktadır.

Bilindiği gibi **-yor** şimdiki zaman biçiminin temel anlamı – konuşma anıyla aynı zamanda gerçekleşen eylemi belirtmesidir. Bundan başka şimdiki zamanda devamlı şekilde gerçekleşen, belirli bir metin içerisinde geçmişte gerçekleşmiş veya gelecekte gerçekleşecek olan eylemleri de belirtebilir. **-yor** biçimi şahıs ekleriyle çekildiğinde ikinci grup eklerini alır³.

XIX. yüzyıl sonu-XX yüzyıl başı Tatar edebî dilinin cedid-i Osmanlı varyantında **-yor** şimdiki zaman biçimi en çok kullanılan Osmanlı biçimlerinden biridir ve çoğunlukla üçüncü şahısta kullanılmasına rağmen şahıs ekleriyle çekimin tüm örneklerini oluşturmaktadır. Şahıs ekleriyle çekildiğinde hem birinci hem de ikinci grup eklerini alır (Cetvel 1).

Cetvel 1. **-yor** şimdiki zaman biçiminin şahıs ekleriyle çekiliş örnekleri

Şahıslar	Olumlu		Olumsuz	
	Tekil	Çoğul	Tekil	Çoğul
I şahıs	(ب)يورم- (ب)يورمن-	(ب)يورز-	ميورم- مه يورم- ميورمن-	ميورز- مه يورز- ميورمز-
II şahıs	(ب)يورسك- (ب)يورساڭ-	(ب)يورسكز- (ب)يورسز-	ميورسكز- ميورسز-	ميورسز-
III şahıs	(ب)يور-	(ب)يورلر-	ميور- مايور- مه يور-	ميورلر- مايورلر-

XIX. yüzyıl sonu-XX yüzyıl başı Tatar edebî dilinin cedid-i Osmanlı varyantında **-yor** şimdiki zaman biçimi aşağıdaki anlamları belirtir:

1. Konuşma anıyla aynı zamanda gerçekleşen eylemi. Bu durumda kendisiyle birlikte kullanılan ve hâlâ şimdiki Tatar edebî dilinde kullanılmakta olan **-a** şimdiki zaman biçimine benzer⁴:

أفندم؟ سزنى بر آدم كورركا ايستiyor.

[äfändem sezne bir adam kürergä istiyor] – Beyefendi, bir adam sizinle görüşmek istiyor [2, 10].

² R. F. Mirhayev, **Oguzsko-turetskiye elementi v tatarskom literaturnom yazıke kontsa XIX - načala XX vekov**, Diss. ... kand. filol. nauk. – Kazan 2003, s. 12.

³ A. N. Kononov, **Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka**, İzd-vo AN SSSR, Moskva-Leningrad 1956, s. 223-225.

⁴ **Tatar Grammatikası**, T. III, İnsan-Fikér, Kazan-Moskova 1999, s. 122-123.

جماعت ننگ بو اشکا تعجباندوکلرونندن سسلری چقمیور نفس لرینده المایورلر.

[cämäğatneŋ bu eškä täğaccebländüklärendän säsläre çyqmıyır năfäslären dä almıyolar] – Bu işe hayret ettiğinden cemaatin sesi çıkmıyor, nefes dahi almıyorlar [2, 45].

شاكر افندی كندی عاتله سیله كورشیور وداع ایدیور.

[şakir äfände kände ailäsiylä görüşüör väda idiyor] – Şakir Bey kendi ailesiyle görüşüyor, vedalaşıyor [6, 4].

حمال كنه نمسه جه بر شیلر سویلیور' بز آئلامیورز.

[xamal yinä nimsäcä bir şäylär söylüör biz añlamıyolar] – Hamal yine bir şeyler söylüyor biz anlamıyoruz [6, 61].

یوقسه صاندقلری آچمه می امر ایدیور.

[yuqsa sandıqları açmağı mı ämrädiör] – Yoksa bavulları açmayı mı emrediyor [6, 61].

پیشلینه ویره جك تجارت مالئو' یاكه توتون' چای کیی شیرلئو واری دیه رك صوریور.

[poşlina văräcäk ticarät malınız yäki tütün çay gibi şäyläreñez var mı diyäräk soruyor] – Gümrük, verecek malınız veya tütün, çay gibi şeyleriniz var mı diye soruyor [6, 61].

2. Konuşma anına kadar başlamış olan ve şimdiki zamanda devamlı şekilde gerçekleşen eylemi:

وابور حرکتده دوام ایدیور.

[vabur xaräkätinde dävam idiyor] – Vapur hareketine devam etmektedir [4, 2].

آنلارڭ بقیه لری شو زمانه قدر روسیاده وولغا ایله دون نهری آراسنده استرخان ولایتنده اقامت ایدیورلر.

[anların bəqyalary şu zamana qadar rusyada volga ilä don nähre arasında ästerxan vilayätendä iqamät idiyorlar] – Onların boyları şu zamana kadar Rusya'da Volga ile Don nehri arasında Astrahan vilayetinde yaşamaktadırlar [4, 36].

2. Konuşma anıyla herhangi ilişkisi olmayan mutlak şekilde gerçekleşen eylemi:

آنچق یقینده کچوک بر صو چرولداب آقیور.

[ançaq yaqında küçük ber su çereldäp aqıyör] – Ancak yakında küçük bir su şarıl şarıl akar [1, 37].

40 دن زیاده وابوری وار؛ ساعت ده آشاغییه 22 چاقرم حرکت ایدیورلر.

[qırqdan ziyadä vaburı var saatda aşağıya yirmi iki çağrım xaräkät idiyorlar] – Kırktan ziyade vapuru var, bir saatte yirmi iki kilometreden fazla hareket ederler [4, 16].

تورکستان یوللرنده نهیرلر اوزنده کوپر بولنمایور.

[türkistan yullarında năherlär üzärendä küper bulınmıyör] – Türkistan yollarında nehirler üzerinde köprüler bulunmaz [4, 83].

بونده عربی' فارسی' ترکی و سائر شرق لسانلری تحصیل اوننیور.

[bunda arabi farsi türki vä sairä şarq lisanları taxsil olunuyor] – Burada Arapça, Farsça, Türkçe ve başka doğu dilleri öğrenilir [6, 17].

جهنمك ایچروسنده بیوک آتش یاتیور.

Turkish Studies

[cähännämin içrüsendä büyük atäş yanıyor] – Cehennemin içinde büyük ateş yanar [6, 136].

اوروپله بزده کی کی چای ایچمییورلر.

[avrupada bizdäki kibi çay içmiyorlar] – Avrupa’da bizdeki gibi çay içmezler [6, 160].

3. Tekrarlanan eylemi belirtir:

کونلر عادیتجه کچییورلر. موسی افندنک حالونی بلورکا هر کون کلیورلر.

[günlär adätçä gäçiyorlar musa äfändeneç xalini belergä här gün gäliyorlar] – Günler adet olduğu üzere geçerler. Musa Beyi her gün ziyaret ederler [2, 35].

انسانلر او طرفه بو طرفه’ اللرنده فانوس وار حرکت ایدیورلر.

[insanlar o tarafa bu tarafa ällärendä fanus var xaräkät idiyorlar] – İnsanlar ellerinde fenerle oraya buraya geçerler [4, 60].

بو واغورنک کندینه مخصوص خادملى اولوب کيجه اولدقده يتاقلرى دوشه يورلر صباح اولدقده طویپيورلر.

[bu vagonıñ kändinä maxsus xadimläri olup gäcä olduqda düşüyorlar sabax oldukda topluyorlar] – Bu vagonda özel konduktörler olup gece olduğunda yatağı yaparlar, sabah olduğunda toplarlar [6, 163].

4. Dolaylı emir anlamını belirtebilir:

جماعت طروؤنکزنى طلب ایده يورمن! حاکملىر کلیور!

[cämağat toruwiñizni taläp idäyormın xakimläär gäliyor] – Cemaat kalkınız, hakimler geliyor [2, 39].

Görüldüğü gibi XIX. yüzyıl sonu-XX. yüzyıl başı Tatar edebî dilinin cedid-i Osmanlı varyantında **-yor** şimdiki zaman biçimi oldukça geniş semantik potansiyele sahip olmuştur. **-yor** biçimi, morfolojik bakımdan da tamamıyla gerçekleşmiş, şahıs ekleriyle çekilişin tam örneklerini meydana getirmiştir. Ama buna rağmen son dönemlerde **-yor** şimdiki zaman biçimi Tatar edebî dili sisteminden kaybolmuş ve onun yerini tamamıyla **-a** biçimi almıştır. Yani aktif şekilde kullanılmasına rağmen **-yor** biçimi Tatar edebî dili sisteminin öz unsuru olamamıştır. Bu durum öncelikle **-yor** biçiminin Tatar şiveleri ve konuşma dili için yabancı birim olmasıyla anlatılabilir. Şivelerde şimdiki zaman anlamı başka biçimler, özellikle **-a** biçimi vasıtasıyla belirtilir⁵. Bize göre, bundan dolayı **-a** biçimi edebî dil sisteminde **-yor** biçiminin yerini almış olabilir.

⁵ F. Y. Yusupov, *Morfologiya Tatarskogo Dialektного Yazka*, Fen, Kazan 2004, s. 293-343.

KAYNAKÇA

- AKYÉÉT M., **Hisametdin Menla. Milli Roman yeki Hikeye**, Kazan Universiteti Tabghanesi, Kazan 1886.
- BİĞİYEV Z., **Ölüf, yeki Güzel Kız Hedice**, Tipogr. G.M. Veçeslava, Kazan 1887.
- BİĞİYEV Z., **Günahı Kebair**, Tipogr. G.M. Veçeslava, Kazan 1890.
- BİĞİYEV Z., **Mavr en-nahrda sayahat (Trans-Oksaniyaya sefer)**, Tipolitogr. İ. V. Yırmolayıvoy, Kazan 1908.
- BEŞİROVA İ. B., **XIX ğasır axırı - XX yöz başı Tatar edebi tili: isim kategoriyeleri hem figıl nakloneniyelerinde edebî norma, norma variantlılığı hem funksional-stilistik variantlılık**, KDTU neşr., Kazan 1999.
- KERİMİ F., **Avrupa Seyahatnamesi**, Tipogr. Waqıt, Orenburg 1902.
- KONONOV A.N., **Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka**, İzd-vo AN SSSR, Moskva-Leningrad 1956.
- MİRHAJEV R. F., **Oguzsko-turetskiye elementı v Tatarskom literaturnom yazıke kontsa XIX - načala XX vekov**, Diss. ... kand. filol. nauk, Kazan 2003.
- Tatar Grammatikası**, T. III., İnsan-Fikér, Kazan-Moskova 1999.
- FEHRETDİNOV R., **Esmayeki Ğamel ve Ceza.**: tipogr. M.- F. G. Karimova, Orenburg 1903.
- YUSUPOV F. Y., **Morfologiya Tatarskogo Dialektного Yazıka**, Fen, Kazan 2004.